

președintele *Judenrat*-ului, care i-a spus să renunțe la planul său, să intre liniștiți în ghetou, pentru că vor fi duși cu toții la Kenyérmező, unde familiile vor fi împreună. Fischer i-a atras atenția și asupra faptului că persoanele care încearcă să treacă frontiera sînt împușcate de grăniceri.³²⁶

Refugiați sosiți la Turda. Perioada celor mai frecvente refugii și operațiuni de salvare la granița româno-maghiară a fost cea a lunilor aprilie și mai 1944. La Turda însă au sosit refugiați pînă la mijlocul lunii august. Punctele de trecere cele mai des folosite de refugiați au fost comunele Feleacu și Aiton, aflate la 10-12 km de Cluj, de partea română a frontierei. Cei mai mulți fugeau peste graniță în timpul nopții și, de regulă, soseau la Turda dis-de-dimineață. De aceea, comisia de salvare din Turda a plasat la marginea orașului santinele care să-i preia și să-i ascundă pe cei sosiți din direcția cunoscută. Ernő Hirsch a fost pînă la sfîrșit în legătură cu liderii evrei din Cluj, iar mai tîrziu cu cei din Budapesta.

Conform conducătorilor din Turda ai acțiunii de salvare, de la ocupația germană a Ungariei și pînă la ieșirea României din războiul antisovietic – deci în perioada 19 martie-23 august 1944 –, la Turda au sosit cca 1 200 de persoane din Ungaria și Transilvania de Nord, proporția fiind de două treimi din efectivele provenite din Transilvania de Nord și o treime de pe teritoriul Ungariei stabilit la Trianon. Finkelstein a notat ca « surprinzător și dezolant » faptul că « dintre transilvănenii de nord, cei din Cluj au fost relativ puțini, abia 200. » Or, Clujul era cel mai aproape de frontieră, la 9 km, în timp ce evreii din Dej, Bistrița și Satu Mare trebuiau să parcurgă distanțe chiar de 100 km ca să ajungă la graniță și de acolo la Turda sau la Arad.³²⁷

Finkelstein a criticat vehement Comisia de Salvare de la Cluj. El a considerat surprinzător faptul că refugiații de la Cluj « aproape toți au ajuns la Turda prin forțe proprii, fără nici un

³²⁶ Scrisoarea adresată autorului de dr György Breiner la 25 mai 2001 (în arhiva autorului).

³²⁷ *Fénysugár...*, p. 292.

fel de organizare, avînd încredere în bună parte în norocul lor orb ». Nici nu știau că la Turda funcționează un grup de salvare care le oferă ajutor și se ocupă de ei. Secretarul comunității evreiești turdene a condamnat faptul că, dimpotrivă, prin « așa-numita „comisie de salvare“ din Cluj », care « avea la dispoziție o cale de salvare constituită metodic și nici nu ducea lipsă de fonduri », numai « membrii comisiei și poate două-trei persoane apropiate acestora au reușit să scape ». Nominal, e vorba de : Ernő Hátszegi, rabinul neolog Mózes Weinberger și soția, dr Ernő Marton, redactorul-șef al ziarului *Új Kelet*, și János Guttfried. Lucrul acela i-a făcut pe Ernő Hirsch și pe alți participanți la acțiunea de salvare să-și exprime în repetate rînduri indignarea ; ei « au calificat atitudinea „conducătorilor“ de la Cluj drept lașă și iresponsabilă ».³²⁸

Finkelstein i-a numit pe conducătorii de la Cluj « membri ai comisiei de autosalvare ». În alt loc a caracterizat atitudinea lor astfel : « Prin urmare, așa-numita Comisie de Salvare de la Cluj a utilizat calea pe care o avea la dispoziție și mijloacele materiale – am putea spune – exclusiv pentru propria salvare. Și că nu au folosit această cale ca una extremă, ci ca pe cea mai sigură posibilitate de scăpare o dovedește faptul că tocmai personalitățile proeminente, ca dr Ernő Marton, rabinul-șef dr Weinberger și Ernő Hátszegi au considerat că pentru ei această posibilitate este mai avantajoasă și mai sigură decît transportul Bergen-Belsen [grupul « elvețian » – Z.T.Sz.], în care ei fără îndoială și-ar fi putut asigura locuri.

Primul sosit, după cum am menționat, a fost Ernő Hátszegi. A urmat rabinul-șef Weinberger cu soția, apoi dr Marton, iar Jancsi Guttfried a încheiat șirul. »³²⁹

În această perioadă avem cunoștință, din diferite surse, despre următorii refugiați :

ANDRÁS KLEIN, TÎNĂR AVOCAT CLUJEAN. Finkelstein spune că primul refugiat sosit la Turda « a fost fiul cunoscutului avocat clujean Miksa Klein », care a fugit peste

³²⁸ *Fénysugár...*, p. 292.

³²⁹ *Fénysugár...*, p. 294.

graniță în zilele care au urmat ocupației germane și « a adus cu el o scrisoare de recomandare foarte călduroasă din partea profesorului [Emil] Hațieganu către generalul Vîlcu, prefectul județului Turda ». Avînd încredere în efectul scrisorii, îndată ce a ajuns pe pămînt românesc, s-a prezentat la autorități.³³⁰ Împreună cu Eva Semlyén și grupul părinților ei, András Klein a fost expulzat de autoritățile române. Cu toții au ajuns în ghetoul din Cluj.

TIBOR SIMON. Funcționarul băncii naționale din Cluj a fugit din ghetou.³³¹ Pe baza îndrumărilor lui Aurel Socol, a trecut în România prin pădurea de la Gilău.³³² Se poate presupune că, pentru călătoria sa mai departe, a primit acte false la Turda. Destinul lui nu ne este cunoscut.

ERNŐ HÁTSZEGI. Membru al comisiei de salvare din Cluj, Hátszegi a sosit la Turda ca simplu refugiat la sfîrșitul lunii aprilie, chiar cînd au fost gata ștampilele false. El a fost prima persoană căreia i s-a confecționat, cu ajutorul acestor ștampile, ordin de chemare la un lagăr de muncă din apropierea Bucureștiului și ordinul de serviciu necesar. În timpul șederii sale la Turda, Hátszegi a locuit în mansarda morii Rosenbaum-Codik ; acolo l-a vizitat Finkelstein, ca să-i predea personal actele. Finkelstein spune că unul dintre motivele vizitei sale personale « a fost respectul convenit cunoscutei personalități ». Pe de altă parte, a sperat că de la Hátszegi, « unul din liderii evreimii clujene, ar putea obține informații de primă mînă » în legătură cu situația evreimii din Ungaria. Dar Hátszegi era preocupat doar de propria lui soartă și de salvarea persoanelor apropiate lui. « Nu a spus sau nu a știut să spună nici un cuvînt despre cît de mare este pericolul care amenință evreimea de acolo », a izbucnit secretarul comunității cîțiva ani mai tîrziu.³³³

³³⁰ *Fénysugár...*, pp. 19-20.

³³¹ *Semlyén...* .

³³² *Furtună...*, p. 63.

³³³ *Fénysugár...*, p. 261.

După plecarea lui Hátszegi, membrii comisiei de salvare din Turda « vorbeau în legătură cu el despre geamantane cu fund dublu și tocuri de pantofi căptușiți cu galbeni Napoleon și valută » și erau supărați că, în pofida acestor mijloace, « le-a cerut lor bani pentru călătorie și alte cheltuieli ». ³³⁴

GRUPUL LUI MOSE ERNSTER. Îndată după Hátszegi a sosit la Turda un grup format din șapte persoane : doi frați cu soțiile lor și câte un copil de 5-6 ani, precum și Mose Ernster. Finkelstein a notat că Mose Ernster « este fiul cunoscutului reb Chájim Ernster din Cluj ». Au lăsat femeile și copiii la o casă țărănească din afara orașului, de unde o rudă a lui Finkelstein din Sărmaș – unul dintre « băieții Ströhli », care tocmai se afla la Turda – i-a adus în oraș cu o mașină militară germană. Una dintre femei era rudă cu Izidor Fodor din Turda. ³³⁵ Bărbații și-au continuat primii călătoria spre București. Au fost trimiși în atelierele centrale ale armatei, în calitate de croitori, pentru « muncă obligatorie ». În scurt timp au fost urmați de soții, cărora un evreu pe nume Puiu Féder le-a procurat la Mediaș, pentru câte 15 000 de lei, acte de identitate de creștini. Toți au ajuns cu bine în capitala României. ³³⁶ Mose Ernster și fratele acestuia de la Sărmaș au contribuit cu 10 000 de lei la cheltuielile pentru întreaga acțiune. ³³⁷

RABINUL-ȘEF NEOLOG DIN CLUJ, MÓZES WEINBERGER, ȘI SOȚIA. Refugiul lor face și azi obiectul unor dispute. Finkelstein afirmă că rabinul-șef neolog din Cluj a sosit la Turda ca simplu refugiat. De acolo, « centrul de recrutare » l-a trimis la serviciul abilitat al ministerului de Război din București, « pentru clarificarea calității de preot de campanie a parohului reformat din Sărmaș, dr Ákos Szabadosi ». Soția lui a călătorit separat, ca femeie creștină, sub numele fictiv de

³³⁴ *Fénysugár...*, p. 261.

³³⁵ *Fénysugár...*, p. 262.

³³⁶ *Fénysugár...*, pp. 262-265.

³³⁷ *Fénysugár...*, p. 286.

Borbála Deák.³³⁸ Finkelstein a menționat cu venin că « la gîtul ei atîrna o cruce de aur mărișoară ».³³⁹

În memoriile sale, rabinul-șef Weinberger a dat și el amănunte despre refugiul său. El afirmă că nu s-a refugiat, ci s-a dus la Turda din însărcinarea lui József Fischer, președintele comunității și al Consiliului Evreiesc (*Judenrat*) din Cluj, pe drumul « pe care ani în șir l-a recomandat altora ». Weinberger susține că scopul călătoriei sale a fost ca, odată ajuns la București, să încerce « să lărgească și să securizeze punctele de trecere » și să organizeze « primirea și continuarea în siguranță a călătoriei celor care au trecut granița ». Conform amintirilor rabinului-șef neolog din Cluj, acest plan s-a discutat prima dată la consfăturile pe care *Judenrat*-ul le-a avut în aprilie. Inițial a fost vorba despre călătoria unei delegații formate din trei persoane (Ernő Marton, fost deputat în Parlamentul român, industriașul Jenő László și rabinul-șef Mózes Weinberger). Cîteva zile mai tîrziu, Consiliul Evreiesc « a renunțat la acest plan, membrilor le-a fost teamă că intenția lor ar putea ieși la iveală, creînd neajunsuri pentru ei, eventual comunității religioase ». Prin urmare, Weinberger a cedat la cererea lui Fischer, « a acceptat misiunea riscantă » și a luat în primire cei 3 000 de pengő, care, pe baza dispoziției lui Fischer, i-au fost dați de secretarul comunității religioase, Salvator A. Lax. Weinberger a afirmat că de acești bani a avut nevoie pentru a achita « taxa de transport » de 1 500 pengő per capita, reclamată de contrabandiștii români, frații Mureșan din Aiton.³⁴⁰

În memoriile publicate în 1970³⁴¹ și reeditate în 1988³⁴², Weinberger scria că « eroii haluțini ai activității de salvare, Teszler și Hanna Ganz » i-au comunicat, la 2 mai 1944, să se afle seara, la orele nouă fără un sfert, în fața casei cu nr. 24 din Strada Magyar [azi Bulevardul 21 Decembrie 1989 – *n. trad.*]

³³⁸ *Ajutorul...*, p. 2.

³³⁹ *Fénysugár...*, p. 276.

³⁴⁰ *A zsidóság...*, p. 307.

³⁴¹ Carmilly-Weinberger Mózes – « Versenyfutás a halállal » [La întrecere cu moartea], în *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve* [Cartea memorială a evreimii clujene], ediție de autor, New York, 1970, pp. 213-235.

³⁴² *Versenyfutás...*, pp. 227-235.

din Cluj. De acolo pornea spre Turda un grup de refugiați, printre care șase evrei polonezi, fratele comerciantului Bernát Krémer și soția lui, precum și un fost discipol al rabinului-șef, Mózes Sámson. În ediția din 1995 a memoriilor sale, Weinberger a recunoscut că el s-a alăturat doar grupului al cărui drum fusese pregătit de Hanna Ganz (Grünfeld) și tovarășul ei pe nume Teszler, doi tineri care făceau parte din organizația sionistă. Grupul a părăsit orașul trecând prin Strada Kövespad [azi Strada Aurel Suciuc – *n. trad.*] și Calea Györgyfalvi [azi Constantin Brîncuși – *n. trad.*].³⁴³

În conferința pe care a ținut-o în 1988 la București, Weinberger a declarat că, de fapt, el a propus conducerii *Judenrat*-ului trimiterea în România a unei comisii formate din trei persoane. Cu această idee – a spus Weinberger – a fost de acord și Emil Hațieganu, liderul românilor din Transilvania de Nord, care a informat autoritățile din România despre scopul misiunii acestei comisii. Dar, la conferința organizată de Institutul de Istorie « Nicolae Iorga », rabinul-șef a uitat să menționeze rolul asumat de Hanna Ganz și tovarășul ei în refugiul respectiv.³⁴⁴ Nu l-a uitat însă pe cel al lui Raoul Șorban, a cărui activitate a exagerat-o în mod dovedit.

Soții Weinberger au părăsit Turda la 6 mai, iar în seara zilei următoare au sosit la București. De acolo, la 6 iulie, au plecat la Constanța, iar a doua zi s-au dus la Istanbul cu nava de transportat cărbuni *Kazbek*, de unde, trecând prin Alep, au sosit cu trenul la Haifa în 12 iulie.³⁴⁵ Conform declarațiilor făcute de Weinberger în 1970, la București și-au « împărțit rolurile » cu Ernő Marton : Marton a rămas la București, iar el, împreună cu soția, a pornit spre Constantinopol, pentru a duce tratative cu conducătorii Vad Hahacala (comisia de salvare) din Palestina.³⁴⁶ Nu s-a lămurit nici pînă azi următoarea contradicție : dacă Weinberger trebuia să meargă la « Constantinopol », de ce s-a imbarcat pe vasul cu destinația Palestina, care pînă la urmă a acostat la Istanbul absolut întimplător ?

³⁴³ *A zsidóság...*, p. 306.

³⁴⁴ *Ajutorul...*, p. 2.

³⁴⁵ *A zsidóság...*, p. 308.

³⁴⁶ *Versenyfutás...*, p. 233.

Conform informațiilor și mărturiilor de care dispunem, se poate constata că rabinul-șef neolog Mózes Weinberger, împreună cu soția sa, a trecut granița româno-maghiară la 2 mai 1944, în preziua ghețoizării, ca simplu refugiat, și nicidecum cu o misiune. După ce – conform mai multor surse – și-a îndemnat credincioșii să rămână împreună și să nu încerce să se refugieze. După război, pe această temă, ziarul evreiesc de limbă maghiară *Egység* din Cluj scria : « Rabinul Weinberger, în seara aceleiași zile în care „credincioșilor“ săi le spunea că nu au nici un motiv să fugă în România, a trecut el însuși granița ». ³⁴⁷ Declarații asemănătoare a făcut în 1996 și László Deutsch, un fost credincios și discipol al rabinului-șef neolog din Cluj. Acesta a relatat că, în ultima zi dinaintea ghețoizării, în cuvântarea ținută la sinagoga neologilor, rabinul Weinberger și-a îndemnat credincioșii să rămână împreună orice s-ar întâmpla, să se supună autorităților maghiare și să îndeplinească ordinele acestora. Deutsch a fost șocat când a aflat că rabinul a fugit peste graniță probabil în aceeași noapte. Și a adăugat că nu are cunoștință de nici o persoană care ar fi fost salvată de rabinul-șef. ³⁴⁸

Conform mărturiei Hannei Ganz (Grünfeld), refugiul soților Weinberger a fost organizat de grupul sionist subteran dirijat de la Budapesta, așa-numita mișcare de rezistență a haluținilor [membri ai organizației Hehalutz – « pionieri », în limba ebraică]. ³⁴⁹ Dat fiind că rabinul nu a putut să plătească, Hanna Ganz a preluat și suma cerută de contrabandiști, pe care a achitat-o din banii primiți de la Comisia de Salvare din Budapesta. Despre toate acestea, Hanna Ganz a declarat : « În drum spre România cu diferite grupuri de refugiați, m-am oprit adeseori la Cluj... Cu aceste ocazii, am trecut și pe la Consiliul Evreiesc să întreb dacă este cineva pe care pot să-l iau cu mine. Într-o zi, dr Weinberger mi-a strecurat în mână un bilet prin care mă

³⁴⁷ *Egység*, Cluj, nr. 135, 24 decembrie 1948, p. 7 ; citat în *A téglagyártól...*, p. 103.

³⁴⁸ Cf. *Romanian...*, p. 106.

³⁴⁹ Același lucru a afirmat Adrian Riza în 1986 ; conform acestuia, Weinberger « a ajuns la București pe calea organizată de haluținii lui Hirsch ». *Vezi România...*, p. 84.

chema la o anumită adresă după-amiază, la orele trei. La adresa dată era locuința doctorului Weinberger. Acolo m-a rugat să-l iau cu mine în România și pe el, împreună cu soția. I-am cerut să suporte taxa pe care eu trebuia s-o plătesc contrabandiștilor... Mi-a explicat că nu poate să plătească, deci a trebuit să suport cheltuielile din suma pe care am primit-o de la Comisia de Salvare din Budapesta. Nu s-a spus atunci nici un cuvânt despre vreo comisie [de salvare] locală ; a fost vorba numai de trecerea peste graniță a soților Weinberger. »³⁵⁰

În raport cu aceste lucruri, imaginea rabinului-șef în presa evreiască din România de azi este surprinzător de pozitivă. În ultimii ani, de exemplu, săptămînalul bucureștean *Realitatea evreiască* a susținut în repetate rînduri că « dr Moshe Carmilly-Weinberger, fostul rabin-șef de la Cluj, a fost organizatorul acțiunilor curajoase vizînd salvarea și refugiul în România al evreilor din Transilvania de Nord ». ³⁵¹

Denaturarea întîmplărilor din 1944 a mers pînă acolo încît *Realitatea evreiască* l-a numit pe Carmilly-Weinberger « un Ben Zachai al vremurilor moderne ». Gazeta a afirmat, de asemenea, că, la intervenția lui, liderul țărănist Iuliu Maniu – care atunci era deținut la domiciliu și nu dispunea de putere politică – « a pus la dispoziție 1 200 de vize de intrare [s. a. – Z.T.Sz.] pentru evreii care se refugiau din Transilvania de Nord ». ³⁵²

Conform declarațiilor rabinului-șef, pe calea de salvare organizată de el și Șorban au reușit să treacă clandestin în România circa 5 000 de evrei și non-evrei, iar acțiunile puse la cale împreună cu Șorban s-au desfășurat între anii 1940 și 1944. În filmul făcut de Televiziunea Română în 1992, la doar cîteva minute după afirmația de mai sus a lui Weinberger, Raoul

³⁵⁰ Mai tîrziu, Hanna Ganz (Grünfeld) a fost prinsă la Cluj și deportată la Auschwitz, dar a reușit să supraviețuiască urgiei. Declarația ei este publicată în *Romanian...*, p. 102. Vezi și *A téglagyártól...*, p. 103.

³⁵¹ *Realitatea evreiască*, nr. 48 (848), 1-15 aprilie 1997 (rubrica intitulată « Calendar ») ; *Realitatea evreiască*, nr. 68-69 (868-869), martie 1998, p. 17 (rubrica intitulată « Calendar »).

³⁵² Iulia Deleanu – « Carmilly, Șafran, Raoul Șorban, Filderman, Zissu, Iuliu Maniu, Mitropolitul Nicolae Bălan – remarcabilă suită de personalități », *Realitatea evreiască*, nr. 70-71 (870-871), aprilie 1998.

Șorban a declarat că l-a cunoscut pe Weinberger în 1942, când i-a cerut ajutorul pentru salvarea unui soldat francez.³⁵³

La 1 februarie 1973, într-o scrisoare adresată universității din Tel Aviv, Carmilly-Weinberger scria : « Nu am cunoștință despre faptul că profesorul Raoul Șorban ar fi salvat într-adevăr viața unui singur evreu. Pot să atest doar că el a fost singurul non-evreu care în acele zile s-a dovedit a fi gata să ajute... »³⁵⁴

Proape un deceniu și jumătate mai târziu, Carmilly-Weinberger și-a schimbat brusc punctul de vedere. El a confirmat activitatea de salvare a evreilor a lui Șorban și l-a ajutat pe acesta să obțină recunoașterea lui de către Yad Vashem și cetățenia de onoare a statului Israel. Rabinul a convins mai multe fundații evreiești din Occident să-i ofere lui Raoul Șorban, « marelui salvator el evreilor », ajutor material ocazional sau regulat, care s-a ridicat numai în perioada martie 1989-august 1992 la circa 12 000 de dolari SUA.³⁵⁵ Într-una din recomandările sale, Weinberger a declarat : « Raoul Șorban a salvat viața multor sute de evrei, printre care și a mea. »³⁵⁶

« Relatări » referitoare la acțiunile de salvare Weinberger-Șorban nu au fost confirmate de nici un supraviețuitor, în afara celor doi interesați. Weinberger s-a referit la un singur martor salvat de el : fostul comerciant de pantofi din Cluj Ernő Nimberger (prăvălia lui Nimberger era în piața centrală a orașului, pe locul unde se află azi Melody-Bar ; fiica lui trăiește la Tel Aviv³⁵⁷). Dar Nimberger s-a refugiat, împreună cu familia, nu prin România, ci în cadrul așa-numitului grup elvețian, organizat de Rezső Kasztner.³⁵⁸

Eszter Goró și-a adus aminte și că Raoul Șorban « a avut o logodnică, originară dintr-o bogată familie evreiască din

³⁵³ *Drumul...* .

³⁵⁴ *Scrisoare adresată de dr Moshe Carmilly lui Avraham Ronen, profesor la Universitatea din Tel Aviv*; datată 1 februarie 1973 (copia în arhiva autorului).

³⁵⁵ Randolph L. Braham – *A holokauszt. Válogatott tanulmányok* [Holocaustul. Studii alese], Láng Kiadó, Budapesta, 2002, pp. 193-195 și 216.

³⁵⁶ *Cf. Romanian...*, p. 102 ; fundația menționată este Foundation to Sustain Righteous Christians din New York.

³⁵⁷ *Scrisoarea adresată autorului de răposatul ziarist clujean László Ert s*, 6 iunie 1996 (originalul în arhiva autorului).

³⁵⁸ *Romanian...*, p. 207.

Cluj, Éva Semlyén ». S-a încercat trecerea ei peste graniță la Turda, dar a fost prinsă și adusă înapoi la Cluj. Eszter Goró și-a continuat declarația astfel : « Raoul Șorban a venit la Turda și a rămas o bună bucată de vreme acolo [...]. Familia Eidlitz vorbea zîmbind despre energia cu care caută valorile familiei Semlyén deja deportată, pe care le trimiseseră înainte în România spre a le salva [...]. Că Șorban ar fi avut o activitate organizatorică pentru trecerea clandestină a evreilor din Transilvania în România, că întreaga acțiune s-ar fi desfășurat din inițiativa și sub conducerea lui, respectiv a partidului lui Maniu, despre asta nu am auzit niciodată nimic. [...] Într-un almanah din 1985 sau 1986 [...] am citit cu indignare un articol al lui Raoul Șorban (sub formă de interviu), în care a relatat despre salvarea evreilor din Transilvania de Nord ca despre o acțiune a lui personală și a partidului lui Maniu. A menționat și numele lui Ári Hirsch, ca unul care a „ajutat“, iar printre alte nume, și pe al meu. [...] Când am fost ultima oară în Israel, în 1989, l-am întâlnit – după cîteva decenii – pe Ári Hirsch. L-am întrebat : ce rol a avut Șorban în salvarea evreilor ? Răspunsul lui a fost scurt : „Nici un rol.“ »³⁵⁹

În această lumină, sînt șocante afirmațiile din scrisoarea adresată de Raoul Șorban Institutului Yad Vashem din Ierusalim : « Mai întîi doresc să vă confirm că într-adevăr am participat la – și chiar am organizat – acțiuni de salvare a evreilor în perioada (cca.) 10 aprilie-5 septembrie 1944, perioadă cînd furia autorităților de stat din Ungaria – și chiar a majorității populației maghiare – s-a dezlănțuit în crima de exterminare organizată a evreimii ce se afla în acele părți ale Transilvaniei care, prin dictatul hitleristo-fascist de la Viena, a ajuns sub ocupația Ungariei. În perioada la care m-am referit mai sus, uzînd de unele rețele existente, create de șef-rabinul Moshe Weinberger din Cluj, ca și de altele, stabilite de mine și de alți români domiciliați în Ungaria, ca și în România, în special la Cluj și la Turda (dintre care mai trăiește poate unul singur), am facilitat ori am organizat trecerea clandestină peste graniță în

³⁵⁹ Goró..., pp. 3-4.

România a mai multe grupe de evrei, pe care, în general, nu i-am cunoscut personal. »³⁶⁰

Raoul Șorban a mai scris Institutului Yad Vashem și că, după ce a plecat de la Cluj la Turda, a întreținut și acolo legături cu « rețelele [sic ! – Z.T.Sz.] de salvare » constituite de el, pe care le-a condus de la fața locului. În plus, a declarat că ar fi colaborat cu grupul evreilor din Turda și că, împreună cu ei, a organizat călătoria în continuare a refugiaților spre București. Ca martori principali, Șorban menționează următoarele persoane : Arnold Finkelstein, Ernő Hirsch, Imre și Károly Moskovits, Eszter Goró și Jakab Ábrahám. Afirmațiile lui nu au fost confirmate de nimeni... în afară de Mózes Weinberger, care și-a dat seama că ar putea exploata în vederea propriei sale reabilitări morale politica de stat antimaghiară care luase avânt sub regimul Ceaușescu.

« Călea organizată de noi a fost singura cale a salvării », a afirmat rabinul-șef în filmul realizat de Televiziunea Română. Uita astfel că, riscându-și viața, și alții au trecut oameni peste granița româno-maghiară și că a existat un grup format din 388 de persoane, organizat de dr Rezső Kasztner, grup pe care, din ghetoul de la Cluj – contra aurului, devizelor și sumelor în pengő remise lui Adolf Eichmann –, chiar soldați SS l-au escortat pînă în Elveția, via Budapesta.³⁶¹ Într-un cuvînt, a uitat cu totul că au existat și alte căi.

În 1970, în lucrarea sa intitulată *Cartea memorială a evreimii din Cluj*, publicată la New York, Mózes Weinberger a afirmat că, în preziua ghetozării, dr József Fischer, președintele *Judenrat*-ului, l-a trimis în România ca să încerce să securizeze punctele de trecere a frontierei și să organizeze primirea și călătoria în continuare a celor care trecuseră granița. Prin urmare, călătoria lui a fost « oficială », iar soția nu a făcut decît « să-l însoțească ». Evreii maghiari din Cluj stabiliți în Israel au calificat cartea drept un « scandal cultural ». ³⁶² Dezső Schön,

³⁶⁰ *Scrisoarea lui Raoul Șorban către Yad Vashem* (adresată doamnei Mina Iancu), nedatată, iulie 1986 (copia în arhiva autorului), p. 1.

³⁶¹ Nagy Sz. Péter – *A Kasztner-akció, 1944* [Acțiunea Kasztner, 1944], Rejtjel, Budapesta, 1995.

³⁶² *Scrisoarea lui Dezső Schön, redactorul-șef al cotidianului Új Kelet, Tel Aviv, către Miklós Nánási, președintele Congresului Mondial al Evreilor Maghiari*, datată Tel Aviv, 24 decembrie 1970 (copia în arhiva autorului), p. 1.

redactor-șef al cotidianului israelian de limbă maghiară *Új Kelet*, în recenzia cărții³⁶³ și în lunga sa scrisoare compusă pe un ton aspru către Weinberger, și-a exprimat punctul de vedere critic. Ziaristul, care cunoștea foarte bine circumstanțele din Cluj, a scris, printre altele : « Este o gravă greșeală că redactorul [a se înțelege Mózes Weinberger – Z.T.Sz.] își revendică ultimul editorial din *Új Kelet*³⁶⁴ (p. 214), deși știm că nu și-a dat decât numele pentru el. Mai trăiesc martori care cunosc foarte bine istoria acestui articol de fond și lucrurile se pot reconstitui cu ușurință. O greșeală și mai gravă este includerea în carte a „misiunii“, temă cu a cărei formulare și publicare redactorul a așteptat exact două decenii. Ce spune această istorie ? Dr. József Fischer, care nu este doar președinte al comunității neologe, ci și al Consiliului Evreiesc, cu două ore înainte de „blocadă“, îl roagă pe rabinul lui să accepte „o sarcină dificilă și periculoasă“, să treacă clandestin granița și să încerce să salveze viața evreimii din Cluj. „Între viață și moarte, rabinul duce la bun sfârșit misiunea, se ia la întrecere cu moartea și nu e vinovat că acei călăi maghiari și germani au fost mai rapizi decât oricine și orice.“

Numai că, între timp, în ghetoul de la Cluj s-a întâmplat ceva : s-a alcătuit un grup de salvare, care nu a fost deportat, ci a ajuns în Elveția în condițiile cunoscute. Nu este întâmplător că grupul a fost alcătuit de József Fischer, pe de o parte, fiindcă el a fost președintele Consiliului Evreiesc, iar pe de altă parte, fiindcă a fost socrul doctorului Kasztner. (Știm, de exemplu, că, după ce Reb Jajlis a fost internat în ghetoul de la Cluj, la intervenția lui Fischer József, numele lui a fost trecut pe listă.) În ghetou se aflau tatăl și mama acelui rabin care, la cererea lui József Fischer, a acceptat periculoasa misiune. Se poate imagina oare că József Fischer – dacă într-adevăr el l-ar

³⁶³ Schön Dezsi – « Szép város (volt) Kolozsvár... » [Clujul (a fost) un oraș frumos...], *Új Kelet*, Tel Aviv, decembrie 1970.

³⁶⁴ *Vezi Vérsenyfutás...*, p. 214. Editorialul din ultimul număr al gazetei clujene *Új Kelet* a apărut, într-adevăr, sub semnătura lui Mózes Weinberger. În acest articol, evreimea din Transilvania de Nord salută intrarea armatei maghiare și își exprimă speranța că atașamentul față de maghiaritatea sa din epoca minoritară și solidaritatea cu maghiarimea din Transilvania vor fi apreciate de noua putere și că aceasta va face posibilă păstrarea identității ei naționale. După cum știm, nu s-a întâmplat așa.

fi trimis în România – nu i-ar fi luat părinții³⁶⁵ cu trenul salvării ? Așa cum este, acest story îl pune într-o lumină foarte proastă pe dr. József Fischer. »³⁶⁶

Scrisoarea citată nu l-a împiedicat însă pe rabinul-șef ca, în 1991, în interviul acordat cotidianului clujean de limbă maghiară *Szabadság*, să repete chiar de două ori derapajul anterior : « Când, la vremea respectivă, au intrat maghiarii, am scris în gazeta noastră *Új Kelet* : noi sîntem evrei și rămînem evrei. Nu sîntem dispuși să năpîrlim. Nu putem și nici nu vrem să ieșim din propria noastră piele. Și de atunci mărturisesc cu mîndrie că limba mea maternă este maghiara, dar fac parte din poporul evreu. »³⁶⁷

Și cu această ocazie rabinul a expus acțiunea organizată împreună cu Raoul Șorban, înființarea punctului de trecere de la Aiton, prin care « au reușit să salveze patru mii de evrei » : « Evreii coborau dealul și intrau direct în șură. Țăranul le dădea voie. Ba mai mult : le dădea lapte, ceapă, ce avea. »³⁶⁸ La acest interviu a reacționat unul dintre supraviețuitorii clujeni ai Holocaustului, ziaristul László Erős³⁶⁹, care a pus la punct cu

³⁶⁵ Părinții lui Mózes Weinberger au fost deportați și au pierit la Auschwitz.

³⁶⁶ Scrisoarea lui Dezső Schön către dr. Mózes Carmilly-Weinberger, datată Tel Aviv, 10 decembrie 1970 (copia în arhiva autorului), p. 4.

³⁶⁷ Németh Júlia – « Anyanyelvem magyar, de a zsidó néphez tartozom » [Limba mea maternă este maghiara, dar aparțin poporului evreu], *Szabadság*, Cluj, anul III, nr. 73, 17 aprilie 1991, pp. 1-2. ; Németh Júlia – « Anyanyelvem magyar, de a zsidó néphez tartozom. Interjú dr. Moshe Carmilly professzorral » [Limba mea maternă este maghiara, dar aparțin poporului evreu. Intervi cu profesorul dr Mosche Carmilly-Weinberger], *Szabadság*, Cluj, anul III, nr. 84, 3 mai 1991, p. 3 (în cele ce urmează : *Interjú...*).

³⁶⁸ *Interjú...*

³⁶⁹ László Eri s a pierdut în Holocaust 32 de membri ai familiei sale. Din lagărul de muncă s-a întors la Cluj în 1945, unde mai întii a lucrat pentru scurt timp la gazeta social-democrată *Erdély*, apoi în redacția revistei *Tribuna*. Mai târziu a fost redactor la *Egység*, care a apărut începînd din 9 mai 1946 « ca săptămînal central al evreimii din Transilvania », pînă cînd gazeta și-a încetat apariția. Vezi și Eri s Blanka-Eri s László – *Soha nem engedem el a kezed* [Niciodată nu îți voi lăsa mîna], Editura Literátor, Oradea, 1994 ; Tibori Szabó Zoltán – « Egy újságíró emlékére » [În amintirea unui ziarist], *Szabadság*, Cluj, anul X, nr. 145, 27 iulie 1998, p. 2 ; *idem*, *Magyar Újságírók Romániai Egyesületének Értesít je* [Buletinul Asociației Ziariștilor Maghiari din România], anul V, nr. 5 (45), august 1998, p. 8.